

УДК 821.161.2-31Куліш

ОБРАЗ ЗАПОРОЖЦЯ КИРИЛА ТУРА У ВИКРЕСЛЕНОМУ ФРАГМЕНТІ РОМАНУ П. КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Олесь Федорук

Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, Київ, 01001, Україна
 <https://orcid.org/0000-0002-6202-541X>
oles.fedoruk@gmail.com

Предметом дослідження є редакції та варіанти тексту роману Пантелеймона Куліша «Чорна рада: Хроніка 1663 року». Мета його — проаналізувати фрагмент первісної редакції (1846), який не увійшов до остаточного тексту (1857) і цікавий тим, що містить деякий матеріал для характеристики образу запорожця. Аналіз цього уривка в інтерпретаційній і текстологічній площинах дає змогу краще зрозуміти творчий метод Куліша як автора «Чорної ради». Методологію статті формує поєднання джерелознавчих і порівняльного методів, що сприяє вирішенню порушених текстологічних проблем. Зокрема, зіставлення різних редакцій виявляє ефект «замиленого ока» при читанні остаточного тексту: пропущене місце корелюється із ближнім контекстом, і при уважному читанні роману можна було б зауважити можливий пропуск, адже його наявність дещо порушує логіку викладу. У результаті дослідження виявлено, що російськомовний відповідник фрагмента міститься в журнальній публікації «Киевские богомольцы в XVII столетии» (1846). Текст являє собою діалог між гетьманом Якимом Сомком, запорожцем Кирилом Туром, полковником-священником Іваном Шрамом і його товаришем Матвієм Череванем. Потверджено тезу В. Петрова про те, що письменник «будує свій роман широкими концентричними замкненими мотивними колами», вживаючи методу спростувань і протиставлень. У текстологічному плані відсутність фрагмента в остаточній редакції виявляє ефект «замиленого ока» при її прочитанні. Репліка Череваня (тільки на Січі вміють «жити по-людськи») у відповідь на твердження Тура (що запорожці п'ють горілку великими коряками) і реакція Тура на Сомкові слова, на які він не зважає, в остаточному тексті є менш мотивовані, ніж у первісній редакції. Також встановлено джерело Турового висловлювання, що на Січі козаки здобич розділяли на три частини, віддаючи її на церкву, військові потреби і прогулюючи. Автор вжив алюзію на думу про Самійла Кішку. Аналізований фрагмент первісної редакції публікується вперше, що визначає новизну дослідження. Аналіз образу Кирила Тура в наведеному уривку є перспективним з огляду на майбутнє комплексне дослідження теми, яке стане можливим після видання всіх чорнових текстів обох різномовних версій роману в Повному зібранні творів Куліша.

Ключові слова: первісний текст; остаточний текст; творчий метод Пантелеймона Куліша; Віктор Петров.

У рецензії на Кулішевий роман «Чорна рада: Хроніка 1663 року» Микола Костомаров, аналізуючи художні образи роману, звернув особливу увагу на характер Кирила Тура: «Ярче всех поражает читателя характер Кирила Тура — верное и до крайности странное олицетворение могучести духа <...>». За словами критика, автор «только при многолетних трудах изучения книжных и песенных памятников, только после разностороннего знакомства с народом» спромігся в цьому образі «воскресить идеал запорожца старого времени» (1858, с. 20).

Про значущість образу Кирила Тура писав (у листі до Григорія Галагана від 9 лютого 1857 р.) і сам Куліш. Цей персонаж разом із «поважними і праведними художественними лицами» (йдеться про героїв повісті Григорія Квітки-Основ'яненка «Маруся» та поеми Шевченка «Катерина») змаїфестував «дух нашого плем'я, дух людськості, дух богочоловічності», а місія письменника —

виявити цей дух, бо «не здолає поет самохоть піднятися вгору душею: піднімає його дух його рідного плем'я, а не буде рідне плем'я оправданієм його лиць художественних, не припадуть вони й до душі мирові» (Частная переписка, 1899, с. 344–345).

Імпліцитним визнанням «ідеологічності» та репрезентативності образу Кирила Тура є той факт, що свій аналіз роману Віктор Петров розпочав саме з осмислення феномена цього запорожця як найживішого з-поміж усіх героїв роману виразника психологічного типу людини-українця. За Петровим, Куліш у романтичному образі лицаря-ченця (січовий козак належав до лицарського ордену, який на кшталт братства «воїнів Христових» водночас був і чернечим) мав намір витворити «ідеального героя», «розкрити душу українського народу, подати вищий вираз людськості». Дотримуючись романтичної доктрини, Куліш створив тему «людини божої», але як

«розбишаки», і для того вжив іронічних засобів її розв'язання: «Кирило Тур — боголюдина, божа людина, втілення благоді душевної, “печалі о Бозі”, але він укупі з тим юрод і юродивий. “Печалуватись о Бозі”, лишаючись курінним отаманом, він міг тільки удаючи з себе юрода, людину іронічної свідомости й іронічних юродних вчинків» (1929, с. 383). «У бунті, в баламутстві Кирило Тур намагається здійснити справу Христову. В гультайстві довести аскетичне відмовлення од світу, в бійці, в степових блуканнях, у боротьбі з невірними, татарами й ляхами, здійснити досконалість духовного подвигу» (1929, с. 387).

Ці думки, викладені есеїстично, безумовно, заслуговують на увагу. Дослідник цілком слушно відзначив різні полюси Турової вдачі, з'єднавши оті протилежності в єдність — образ воїна Христового, але позбавленого, на відміну від полковника-священника Івана Шрама, почуття відповідальності за долю батьківщини: «у нього немає психології державної людини, інстинктів державности, як от у Шрама»; «Він одкидає примат батьківщини й принцип потрібности, громадської солідаризації, загальної користи» (1929, с. 393). Тур, Шрам, а також Божий Чоловік уособлюють різні грані виявів людської святості, вони істотно різняться у своїх пошуках дороги до Бога. Для Божого Чоловіка і Кирила Тура «суєта суєтствій» (вислів Божого Чоловіка), «мирська суєта» (слова Тура) глибоко байдужі. На першого уже зійшло просвітлення («Божий Чоловік ясен був на виду, мов душа його жила не на землі, а на небі») (Куліш, 1857, с. 33), а пасивна споглядальна позиція в життєвих конфліктах є наслідком переконання, що Божа правда в підсумку завжди восторжествує. Другий — «святий гульвіса» (за Петровим) — ще в пошуку, він прагне досягнути цю правду у свій, сповнений парадоксів і протиріч, спосіб. Шрам, натомість, занурений у громадські справи. Усі свої зусилля він спрямовує на те, щоб «рятувати Україну».

Прикметним визнанням особливості образу Тура є й те, що Євген Нахлік у монографії про життя і творчість Куліша, аналізуючи «Чорну раду», найбільше уваги приділив саме цьому герою. На думку дослідника, «потужна енергетика образу Кирила Тура доносить до нас, сьогоднішніх, *протопостмодерністичний елемент* [курсив автора]» (2007, с. 115). «Характеристичним персонажем», що вніс у роман «так потрібну інтригу та пригодницький струмінь», називає Тура й Василь Івашків (2009, с. 201).

При порівнянні текстів первісної російської редакції, частково опублікованої в журналах «Современник» і «Москвитянин» (1846), та першодруків української й російської версій роману (1857) бачимо, що спершу образ Тура було зображено повніше. Великі фрагменти не увійшли до остаточного тексту — їх автор у перебігу редагування твору з різних причин вилучив. Ці купюри мали відповідники і в первісному

українському тексті, створеному навесні — влітку 1846 року. За рукописами української версії, які збереглися повніше, ніж російської (Федорук, 2019, с. 227–264), можна також точніше відповісти на запитання, коли текст роману в частинах, що стосуються образу Кирила Тура, зазнав змін і в якому напрямі відбувалася корекція. Зрозуміло, що таку можливість можна буде вповні реалізувати, коли з'явиться друком академічне видання «Чорної ради» — української та російської версій з усіма редакціями і варіантами та поглибленим коментарем.

Один більший фрагмент, що не увійшов до остаточного тексту, стосується застільної розмови на «козацькому подвір'ї», або «гостиниці» Печерського монастиря, де Сомко влаштував обід для Шрама та його друзів. На гостину завітав Тур, який своїми «бальяндрами» «очарував усіх». Фрагмент цікавий тим, що містить деякий матеріал для характеристики образу запорожця. Крім того, аналіз уривка дає змогу краще зрозуміти творчий метод Куліша як автора «Чорної ради». Звертають на себе увагу і суто текстологічні проблеми. Зіставлення різних редакцій виявляє ефект «замиленого ока» при читанні остаточного тексту: пропущене місце корелюється із ближнім контекстом, при уважному читанні роману можна було б зауважити можливий пропуск, адже його наявність дещо порушує логіку викладу.

Уривок, який подаю нижче, українською не було друківано. Його російський відповідник увійшов до публікації «Киевские богомольцы в XVII столетии», що являла собою декілька розділів первісної редакції роману (Кулеш, 1846, с. 180–183). Український текст, утім, набагато виразніший порівняно з російським, хоча є й майже дослівним його перекладом. Оскільки текст є діалогічним, мова персонажів-українців тут звучить більш природно й невимушено. Стосовно переваги української твору над російським у цьому аспекті прикметно висловився сам автор (у листі до І. Срезневського від 21 квітня 1846 р.): «Я написал уже две трети “Черной рады” по-украински. <...> Русский язык меня не удовлетворяет, особенно когда герои мои разговаривают. Я страдаю за каждую фразу. А здесь приволье!» (2005, с. 82).

В остаточному тексті Сомко запитує Тура, чого він «одбивсь од свого товариства». Тур відповідає: «Потривай, пане гетьмане, розкажу все по ряду; дай перше промочити гортань. Тільки в вас такі нікчемні кубки, що ні в віщо гаразд і налити. Святе діло наші січові коряки! У нашому коряці утопиш иншого мизерного й ляшка». На це реагує Черевань: «Пгавда, бгате, їй-богу, пгавда! <...> Я давно кажу, що тільки в Січі і вмють жить по-людськи. Їй-богу, бгате, коли б у мене не жінка та не дочка, то кинув би усяку суєту мирськую та й пішов до вас на Запорожже!» (1857, с. 122).

Якщо уважніше вчитатися в Череваневі слова, вони видаються дещо невмотивованими. Що такого сказав Тур, аби заявляти, що тільки на Січі

вміють «жити по-людськи»? Бо запорожці п'ють багато горілки? Звернувшись до первісної редакції, бачимо, що Череванева репліка стосувалася іншого висловлювання кошового, і саме в його контексті вона сприймається доречніше. У чорновому автографі після Сомкового запитання зав'язалася така розмова:

— Розкажу тобі все, пане гетьмане, дай тільки промочить горло.

— Промочуй, скільки хочеш; угощай сам себе.

— Оце лучче всього. Своя рука владика. Тільки у вас такі нікчемні кубки, що ні в віщо гаразд і налить. Святе діло наші січови коряки! У нашому коряку можно втопить іншого мізерного ляшка. Бо й не диво: дерево добувають сокирою, а срібло шаблею, так поки-то роздобудеш його на кубок, на другий! Правду сказати, пане гетьмане, і ви, шановна громада, мало толку в ваших городових звичаях. Б'ючи ляхів да панів, ви й самі провонялись лядським да панським духом. Нема вам чорноморського вітру, щоб трохи вас просвіжити.

— Що ти оце плетеш, голово? — каже Сомко.

— Да все ж таки про ваші кубки. Дурні були ляхи, що позаводили стільки срібла да золота при столах: додали тільки охоти козакам розривати свої табори да виймати городи. Оттак же, панове, поживляться колись і біля вас добрі люде...

Слухав Шрамко, слухав, да й каже:

— Мабуть ти, пане низовий, помоливсь уже сьогодні скляному богу, що городиш таку несенітницю?

— Усяка нова правда, пане полковнику, здається несенітницею, поки розчовпаєш...

— Дай йому волю, панотче, — каже Сомко, — нехай наговориться, поки не завізно.

— Еге, так стережітьесь, панове, — товче своє запорожець, — щоб і коло вас не поживились так добрі люде. Ми, низовці, ліпше собі видумали, куди дівать срібло-золото. Не заводим ми хуторів, не набиваєм добром скрині, їмо й п'ємо з дерев'яної посудини, не носим дома дорогих жупанів — се все временне, скоропроходяще; сказано: «всує чоловік мятеться: сокровиществуєть і не вість кому собирає». Ми, що добудем на війні, то «одну часть на Божії церкви накладаєм, щоб за нас встаючи й лягаючи милосердного Бога благали», а другу часть на військові нужди одкладаєм, а третю часть берем, п'ємо да гуляєм. Що чоловік Богу оддав, те вже не пропаде, а що спив, із'їв да згуляв, того вже ніхто не одніме — ні турок, ні татарин, ні чорна лядська душа з жидовою!» (1846, арк. 28–28 зв.)

Властиво, на ці останні слова і зреагував Черевань, що він би теж подався на Січ, якби не

жінка та дочка, бо там «вміють жити по-людськи».

Принагідно зазначу, що пишучи про розподіл у запорожців військової здобичі на три частини, автор вжив алюзію на думу про Самійла Кішку, відому з пісенного збірника Платона Лукашевича. У думі йдеться:

А сребло, злато — на три часті паювали:

Первую часть брали, на церкви накладали:

На святого Межигорського Спаса,

На Терехтемировський монастирь,

На святую Січовую Покров давали,

Которі давнім козацьким скарбом будовали,

Щоб за їх, вставаючи і лягаючи,

Милосердного Бога благали.

А другу часть поміж собою паювали;

А третью часть брали,

Очертами сідали,

Пили та гуляли. (Лукашевич, 1836, с. 26)

Кількома рядками далі, відповідно до тексту останньої редакції, Шрам і Сомко обмінюються репліками «стиха» про Тура та запорожців. Шрам зауважує: «Погано тільки, <...> що сі братчики сміючись, чоловіка куплять, сміючись, і продадуть». Сомко погоджується: «Що правда, то правда, батьку. По їх січовому розуму, ніщо на світі не стоїть ні радости, ні печалі. Філософи, вражі діти! Дивляться на божий мир із бочки, тільки не з порожньої, як той Діогенес, а по шию в горілці» (1857, с. 123). Далі говорить Тур, який чомусь не звертає уваги на ці звинувачення, а продовжує розповідати, як він «відбився від товариства». На перший погляд, його поведінка теж виглядає дещо дивною — хіба що він справді недочув Шрамових і Сомкових слів. Щоб збагнути логіку діалогу, слід звернутися до первісної редакції, у якій знову бачимо купюру. Репліки Шрама про позірну легковажність запорожців у ранній редакції не було — її автор вписав у текст щойно в середині 1850-х років (1848–1855, арк. 68 зв.). Сомко виявляє своє ставлення до Тура і характеризує його, а разом і січовиків, і робить це розлогіше, ніж в остаточній редакції твору:

Я з душі люблю сього пройдисвіта, — каже стиха гетьман Шрамкові. — Він, правда, часом або кине круто, або що-небудь і гірше зробить, да враг його знає, якось так щиро засміється і так по-лицарськи себе покаже, що не сердивсь би, здається, на його ні за яку пакость. А в їх, правду мовить, усе дурниця. Їм сміх усяка радість і всяке горе людськеє. Запорожець з одного жарту рад заподіять усяке лихо чоловікові, бо по їх січовому розуму не варто ніщо в мирі ні радости, ні печалі! Філософи, вражі діти! дивляться на божий мир із бочки, тільки не з порожньої, як той нависний Діоген-цинік, а по шию в горілці. Я вже розказував тобі, що оцей гультай не раз слобонив

мене од смерти. Часом було от-от приходиться пропасти, аж він не знає звідки і вродиться з козаками. (1846, арк. 28 зв. — 29)

Після цих слів Тур втручається в розмову і знову перебирає ініціативу:

А запорожець прислухавсь до сіх річей да й каже:

— Тільки то горе, пане гетьмане, що не врожусь тоді, як уже справді смерть замахнеться на тебе косою... А жаль такої гарної голови, як не доживши до сивого волоса, одскочить од тулуба...

Ніхто не ждав такого жарту; іншому стало якось неначе сумно, а Череванша з Лесею аж застогнали.

— Кат знає що мелеш, дурню! — каже Сомко. — Ізлякав тільки жінок. Розкажи лучче, як ти одбивсь од свого товариства. Там, мабуть, «без тебе і в голови низько».

— Кат? — каже запорожець. — Ти кажеш, пане гетьмане, що кат про те знає? Не знаю, чи знає він, чи ні.

— Да ну к нечистому! не за хлібом його згадуючи!

— Не по нутру тобі, пане гетьмане така казка... Гм! вістимо... кому охота умирати?.. Так ви хочете знати, як я одбивсь од свого товариства? Ось як. Може ви чували коли-небудь про побратимів? (1846, арк. 29)

У наведених цитатах Тур, сконстатувавши швидко збагачення козацької старшини на панський лад, віщує повстання бідних проти багатих, що невдовзі вилилося в «чорну» раду, і загибель Сомка. В останньому розділі запорожець зізнається: від початку він прагнув «направити братчиків на добру дорогу, щоб Сомка з гетьманства не спихали», проте йому це не вдалося зробити — «бачучи, що вже тут чортяка заварив собі кашу, що вже Сомкові і в сто голів помоги не видумаєш», «махнув рукою, та, щоб не бачити того лиха і не чути про його, і хотів ото з'їхати з України» (1857, с. 418). Тому за столом Тур натякає на приреченість гетьмана і знає, про що говорить. Передбачення щодо драматичної розв'язки тут звучить загрозливо. Словами Тура автор наче трохи відслоняє завісу — які будуть наслідки «чорної» ради. Після того, як Сомко переконливо запевняв Шрама, що він міцно тримає булаву в руках (хоча в першій редакції і дав потримати її жінці — погана прикмета), читач отримує протилежний сигнал: не все так добре.

В. Петров зауважив, що «Куліш будує свій роман широкими концентричними замкненими мотивними колами» (1929, с. 392), вживаючи методу спростувань і протиставлень. Твердження дослідника, як бачимо, потверджуються цією сценою. Автор протиставляє одну тезу іншій. Спершу Сомко заспокоює Шрама, коли той у розпачі

вигукує: «У нас окаянний Тетера торгується з ляхами за християнські душі, у вас десять гетьманів хапається за булаву, а що Україна розодрана надвое, про те усім байдуже!» (1857, с. 105–106). Перспектива чорної ради гетьмана аж ніяк не лякає: «Нехай лиш виїдуть у Переяслав царські бояре, побачимо, як та чорна рада устоїть против гармат! Запорожців тоді я здавлю, як макуху, гетьмана їх поверну в свинопаси, а дурну чернь навчу шанувати гетьманську зверхність!» (1857, с. 107). Він упевнений у майбутньому і прагне навести в суспільстві лад як державний муж. Натомість з'являється Тур і спростовує цю перспективу, пророкуючи самому гетьману страту. І водночас автор малює «концентричні замкнені мотивні кола»: запорожець попереджає гетьмана про його фатальний кінець, згодом прагне врятувати в темниці і врешті зізнається про свої безуспішні спроби ще на Січі відвернути зловісні події. Кошовий повсякчас «юродствує» — його слова сприймаються і як грубий жарт («ніхто не ждав такого жарту»), і цілком серйозно («іншому стало якось неначе сумно, а Череванша з Лесею аж застогнали»). Це ще одне протиставлення-спростування. Думку про соціальний бунт («поживляться колись і біля вас добрі люде»), яку Тур лише артикулював, автор ширше розвинув через кілька розділів — коли Шрам із товариством простували до Ніжина і в дорозі були свідками наростання протестних настроїв: «Ізнов розплодилась вельможна шляхта поміж миром! Да нам не вперше викошувати сей бур'ян по Україні!» (1857, с. 192). А раніше — при в'їзді до Києва в перебігу Шрамового конфлікту із Сурмачем і міщанами: «Та постривайте, постривайте, пани кармазини, <...> швидко ми вам хвоста вкрутимо! Недовго гордуватимете нами!» (1857, с. 71–72). Метод «концентричного замкненого мотивного кола», про який писав Петров, проявився і тут.

Наведені фрагменти розмови, коли Тур застерігає всіх про загрозу соціального бунту і коли завбачує страту Сомка («жаль такої гарної голови, як не доживши до сивого волоса, одскочить од тулуба»), автор, утім, потрактував як зайві. Створивши цей текст навесні 1846 р., Куліш розпорядився його скопіювати в біловий рукопис, який приготував для публікації. Через арешт письменника у справі Кирило-Мефодіївського братства видати роман не вдалося. На засланні автор наскрізно проредагував твір, а ці фрагменти закреслив (1846–1849, арк. 66–67). Тоді само було ліквідовано відповідний уривок й у російській версії «Чорної ради». У рукопису, що постав на основі зредагованого в Тулі російського тексту (це джерело нині не відоме), увесь фрагмент уже відсутній (Куліш, 1847–1850, арк. 55–55 зв.).

Редагування «Чорної ради», її української та російської версій, яке розтягнулося на десятиліття, засвідчило складний і динамічний процес роботи автора на твором. Після численних змін — закреслень великих фрагментів і дописування

нового тексту, ретельного опрацювання структури, правок на рівні лексики і стилістики, ба навіть правопису — роман набув художньої виразності. У ширшому плані — протягом тривалого редагування твору багато в чому скоригувався творчий підхід автора до його написання. Унаслідок власного критичного прочитання первісного тексту та з огляду на оцінки найближчого кола знайомих і друзів, які мали змогу читати рукопис або були учасниками авторових читань перед аудиторією, письменник значно скоротив текст, переосмисливши його порівняно з початковим задумом, реалізованим у ранній редакції. Цілком очевидно, Куліш відчував переважаність тексту зайвою описовістю, діалогами, наголошенням на почуттях, діях, життєвих історіях персонажів, які або не відігравали істотних ролей, або їхні почуття не були «рушійними силами» в концептуалізації твору. Як він висловився стосовно ліквідації іншого великого фрагмента, такого роду сцени, епізоди, діалоги «не двигали вперед дійствія» (Федорук, 2019, с. 329). Проведена робота посприяла тому, що остаточний текст «Чорної ради» врешті виявився лаконічнішим і стрункішими, а провідні ідеї стали виразнішими й акцентованішими. Слід наголосити, що ця праця провадилася поетапно та майже синхронно в українській і російській версіях роману, які взаємно позиціонувалися як переклад одна одної і водночас як оригінальні твори.

Світ художніх образів роману в перебігу праці також зазнав істотних змін. Найочевиднішим є приклад ґрунтовних корекцій, які були зроблені в характерах Петра Шраменка, Лесі Череванівни і її матері Меланії. У ранній редакції ці герої (до певної міри прототипами їх є сам автор, його майбутня дружина Леся Білозерська та її матір Мотрона) були прописані набагато ширше, ніж в остаточному тексті (Федорук, 2019, с. 295–308). Істотні корективи автор вніс також в образи Божого Чоловіка — «ідеологічної людини», за В. Івашковим (Петров, 1929, с. 397–419; Івашків, 2009, с. 194–201; Федорук, 2019, с. 332–334; Федорук, 2020), та княгині — дружини Матвія Гвинтовки (Федорук, 2019, с. 336–342). Порівняно з цими героями образ запорожця Кирила Тура витримано здебільшого в однакових ідейно-стильових параметрах що в первісній, що в остаточній редакціях. Утім деякі зміни були зроблені й тут. Як зауважує В. Івашків, «у текстах 1846 року запорожець поданий дещо по-іншому, ніж це ми бачимо в україномовному тексті 1857 року» (2009, с. 202). Ці зміни можна буде системно й докладно проаналізувати лише після того, коли з'явиться академічне видання «Чорної ради», її української та російської версій, з усіма редакціями та варіантами і з поглибленим коментарем. Наразі їх вдається виявляти лише точково, як це показано в аналізованому уривку, й розглядати здебільшого як матеріал для подальшого комплексного дослідження теми.

Покликання

- Івашків, В. (2009). *Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша*. Львів: ЛНУ ім. І. Франка.
- Костомаров, Н. (1858). [Рец. на]: Чорна рада, хроніка 1663 года. Написав П. Куліш. Спб. 1857. Проповеди на малороссийском языке. Протоиерея Гречулевича. Издание второе, исправленное, Куліша. 1857. *Современник*, 67(1), 1–28.
- Кулеш, П. (1846). Киевские богомольцы в XVII столетии. *Современник*, 1846, 41(2), 177–225.
- Куліш, П. (1847–1850). *Чорна рада, или Малороссия в 1663 году. Исторический роман*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 1. Од. зб. 28534.
- Куліш П. (1899). Частная переписка Г. П. Галагана. 3. Письма П. А. Куліша (1856–1858 г.г.). *Киевская старина*, 66(9), 341–355.
- Куліш, П. (1846). *Чорна рада, або Нещаслива старосвіщина*. Чернігівський обласний історичний музей ім. В. В. Тарновського. № Ад ^{225-32/2}/₁₉₃₃.
- Куліш, П. (1846–1849). *Чорна рада, або Нещаслива старосвіщина*. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Ф. 18. Од. зб. 31.
- Куліш, П. (1848–1855). *Чорна рада*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Ф. 1. Од. зб. 28533.
- Куліш, П. (1857). *Чорна рада: Хроніка 1663 року*. Санкт-Петербург.
- Куліш, П. (2005). *Повне зібрання творів. Листи*. Т. 1. Київ: Критика.
- [Лукашевич, П.] (Сост.). (1836). *Малороссийские и червонорусские народные думы и песни*. Санкт-Петербург.
- Нахлік, Є. (2007). *Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель*. У 2 т., т. 2. Київ: Український письменник.
- Петров, В. (1929). *Пантелеймон Куліш у п'ятдесяті роки: Життя. Ідеологія. Творчість*. Київ.
- Федорук, О. (2019). *Роман Куліша «Чорна рада»: Історія тексту*. Київ: Критика.
- Федорук, О. (2020). Роман Пантелеймона Куліша «Чорна рада». Творча історія сцени на пасіці. *Слово і Час*, 4, 51–63. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.04.51-63>.

References (translated and transliterated)

- Fedoruk, O. (2019). *Roman Kulisha «Chorna rada»: Istoriia tekstu [Kulish's "Chorna Rada": A Textual History]*. Kyiv: Krytyka.
- Fedoruk, O. (2020). Roman Panteleimona Kulisha «Chorna rada». *Tvorcha istoriia stseny na pasitsi [Textual history of apiary scene from Panteleimon Kulish's novel "Chorna Rada"]*. *Slovo i Chas*, 4, 51–63. <https://doi.org/10.33608/0236-1477.2020.04.51-63>.
- Ivashkiv, V. (2009). *Khudozhnia, literaturoznavcha i folklorystychna paradyhma rannioi tvorchosti Panteleimona Kulisha [Artistic, Literary and Folkloristic Paradigm of Early Works by Panteleimon Kulish]*. Lviv: LNU im. I. Franka.
- Kostomarov, N. (1858). [Rec. na:] Chorna rada. Khronika 1663 goda. Napysav P. Kulish. SPb., 1857 [Review on: "The Black council: A chronicle of the year 1663. Written by P. Kulish. St Petersburg, 1857"]. *Sovremennik*, 67(1), 1–28.
- Kulesh, P. (1846). *Kyevskye bogomoltsy v XVII stoletii [Kiev pilgrims in the 17th century]*. *Sovremennyyk*, 41(3), 177–225.
- Kulish, P. (1846). *Chorna rada, abo Neshchaslyva starosvishchyna. [The Black council, or Unhappy old times]*. Tarnovsky Chernihiv Regional Historical Museum. № Ад ^{225-32/2}/₁₉₃₃.
- Kulish, P. (1846–1849). *Chorna rada, abo Neshchaslyva starosvishchyna. [The Black council, or unhappy old times]*. The Department of Manuscripts and Textual Studies. Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine. Fund 18. Folder 31.
- Kulish, P. (1847–1850). *Chernaya rada, ili Malorossiya v 1663 godu. Istorieskij roman [The Black council, or Little Russia in 1663]*. Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine. Fund 1. Folder 28534.
- Kulish, P. (1848–1855). *Chorna rada*. Institute of Manuscript of V. Vernadsky National Library of Ukraine. Fund 1. Folder 28533.
- Kulish, P. (1857). *Chorna rada: Khronika 1663 roku [The Black council: A chronicle of the year 1663]*. St. Petersburg.

Kulish, P. (1899). *Chastnaya perepiska G. P. Galagana*. 3. Pisma P. A. Kulisha (1856–1858 g.g.) [Private correspondence of G. P. Galagana. 3. P. A. Kulish's letters (1856–1858)]. *Kiyevskaya starina*, 66(9), 341–355.

Kulish, P. (2005). *Povne zibrannia tvoriv. Lysty* [Complete works. Letters]. Vol. 1. Kyiv: Krytyka.

[Lukashevich, P.]. (Comp.). (1836). *Malorossiyskiye i chervonorusskiye narodnyye dumy i pesni* [Folk dums and songs of Little Russia and Red Russia]. St Petersburg.

Nakhlik, Ye. (2007). *Panteleimon Kulish: Osobystist, pysmennyk, myslytel* [Panteleimon Kulish: Personality, writer, thinker] 2 vols, vol. 2. Kyiv: Ukrainnyi pysmennyk.

Petrov, V. (1929). *Pantelymon Kulish u piatdesiati roky: Zhyttia. Ideolohiia. Tvorchist* [Pantelymon Kulish in the fifties: Life. Ideology. Creativity]. Kyiv.

CHARACTER OF COSSACK KYRYLO TUR IN THE DELETED FRAGMENT OF P. KULISH'S NOVEL "CHORNA RADA" ("THE BLACK COUNCIL: THE CHRONICLE OF 1663")

Oles Fedoruk

Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine

The subject of the inquiry is editions and versions of the text of the novel "The Black Council: The Chronicle of 1663" by Panteleimon Kulish. The objective of the study is to analyze a fragment of the original edition (released in 1846), that was not included in the final text (released in 1857), peculiar in that it contains materials to characterize the image of the Cossack. Analysis of this fragment in the interpretive and textual planes provides for a better understanding of the creative method of P. Kulish as the author of the "The Black Council". The methodology of the article comprises of a combination of source studies and comparative methods, which helps to solve the raised textual problems. In particular, the comparison of different editions reveals the effect of the "blind eye" when reading the final text: the omitted place correlates with the immediate context, and upon careful reading of the novel one could notice a possible omission, because its presence somewhat violates the logic of presentation. As a result, it has been revealed that the Russian-language equivalent of the fragment is contained in a magazine publication "Kyiv Pilgrims in the 17th Century" (1846). This text is a dialogue between hetman Yakym Somko, Cossack Kyrylo Tur, colonel-priest Ivan Shram and his friend Matvii Cherevan. V. Petrov's statement that the writer "builds his novel by wide concentric closed motivational circles", using the methods of refutations and oppositions, has been confirmed. In textual criticism terms, this fragment in the final version reveals the effect of the "blind eye" while reading the novel. Cherevan's remark (that only in the Sich everybody knows how to "live the right way") is in response to Tur's statement that the Cossacks are hardy drinkers and Tur's ignoring of Somko's accusations that the Cossacks sit up to their neck in vodka in the final text are less motivated than in the original version. Also, it is revealed that the source of Tur's statement is that the Sich Cossacks divide the spoils of war in three parts: to the needs of the church, to the military needs and Cossacks festivities and fun. The author used an allusion to the epic song [duma] about Samiilo Kishka. The analyzed fragment of the original edition is published for the first time, which determines the novelty of the study. The analysis of Kyrylo Tur's image in this fragment is promising in connection with the forthcoming comprehensive study of the topic, which will become possible after the publication of all draft texts of both versions of the novel in Complete Works by P. Kulish.

Keywords: original text; final text; creative method of Panteleimon Kulish; Viktor Petrov.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.2020